

О. О. КОЛОМІНОВА

ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ В КОНТЕКСТІ ПІДРУЧНИКОТВОРЕННЯ

Розглядаються психолого-дидактичні завдання навчання іноземних мов молодших школярів у контексті оновлення змісту початкової мовної освіти. Обґрунтовується їх методологічне значення для організації процесу навчання, сприятливого для формування учня як суб'єкта навчальної діяльності та суб'єкта культури, для досягнення у такий спосіб результативності навчального процесу з іноземної мови у початковій школі. Розглядаються особливості реалізації двоєдиного призначення сучасного підручника іноземної мови для учнів початкової школи – служити носієм нового змісту навчання і виступати ефективним засобом реалізації освітньої тактики вчителя і учнів.

Ключові слова: навчально-методичний комплект, початкова школа, суб'єкт учіння, мотивація, навчальне завдання, навчальна дія, універсальні метапредметні дії.

О. О. КОЛОМИНОВА

ПРОБЛЕМА ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ В КОНТЕКСТЕ СОЗДАНИЯ УЧЕБНИКА

Рассматриваются психолого-дидактические задачи основы обучения иностранным языкам младших школьников в контексте обновления содержания начального языкового образования. Обосновывается их методологическое значение для организации процесса обучения, благоприятного для формирования ученика как субъекта учебной деятельности и субъекта культуры, для достижения тем самым результативности учебного процесса по иностранному языку в начальной школе. Рассматриваются особенности реализации двуединого назначения современного учебника иностранного языка для учеников начальной школы – служить носителем нового содержания обучения и выступать эффективным способом реализации образовательной тактики учителя и учеников.

Ключевые слова: учебно-методический комплект, начальная школа, субъект обучения, мотивация, учебная задача, учебное действие, универсальные метапредметные действия.

O. O. KOLOMINOVA

THE PROBLEM OF FOREIGN LANGUAGE STUDY AT ELEMENTARY SCHOOL IN THE CONTEXT OF COURSEBOOK DEVELOPMENT

The article deals with the analysis of psychological-didactic tasks of modern primary school foreign language teaching through the perspective of updated primary school language teaching content. Their methodological value for teaching process organization is justified in terms of the process, which is favourable for young learner's development as a subject of learning and as a subject of culture. Consequently, necessary conditions for achieving results in the primary school foreign language teaching are created. The peculiarities of a two-fold coursebook purpose implementation are specified, i.e. to carry out the new content of teaching and to be an effective means of teacher and students' educational strategy implementation.

Keywords: coursebook, primary school, subject of teaching, motivation, teaching task, teaching activity, universal intersubject activities.

Сучасні дослідження у сфері психології, теорії педагогіки, теорії і методики навчання іноземних мов переконливо засвідчують підвищення ролі початкового ступеня шкільної освіти як психолого-дидактичної і технологічної основи цілісної реалізації освітнього, розвивального, виховного та навчального потенціалу предмета «Іноземна мова і культура» в оновленій початковій школі, яка становить фундамент шкільного курсу з даної навчальної дисципліни. Модернізація структури і змісту початкової мовної освіти підвищує вимоги до ролі підручника як носія оновленого змісту навчання іноземної мови і як засобу освітньої тактики вчителя та учнів

Унікальність початкової шкільної освіти визнають як психологи, так і дидакти (Ш. О. Амонашвілі, Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, О. О. Леонтьєв, Д. Б. Ельконін, О. Я. Савченко, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський, Р. Штайнер, Ж. Піаже та ін.), так і вчені-методисти (М. З. Біболетова, О. Б. Бігич, І. Л. Бім, Н. Д. Гальськова, З. М. Нікітенко, Е. Й. Негневицька, С. В. Роман, О. Дунн, С. Філіпс, К. Рід).

Своєрідність молодшого шкільного віку і відповідно специфічність психолого-дидактичних завдань початкової школи підтверджується в працях В. О. Сухомлинського, Ш. О. Амонашвілі, а також творців гуманістичних педагогічних систем М. Монтесорі, Р. Штайнера, С. Френе. Обґрунтованими є положення про те, що навчання в початковій школі визначає все наступне життя дитини: її здоров'я, темперамент, світогляд [12]. Творчо переосмислюється нині ідея В. О. Сухомлинського, що навчання та виховання в початкових класах сприяють самовизначенню, саморегуляції, самовдосконаленню дитини, продовженню нею культурних традицій свого народу [11].

Водночас у зв'язку з науково обґрунтованою цінністю початкової освіти (державною, суспільною, особистісною) значне місце у формуванні світоглядної позиції молодшого школяра набуває усвідомлення ним важливості вивчення мов і культур, формування у нього потреби практичного користування іноземною мовою, що вивчається [4].

Однак щоб досягти цінності людства, поглиблювати пізнання світу, набувати готовність до діалогу на міжкультурному рівні, а також необхідні задля цього риси характеру (доброзичливість, толерантність, повага стосовно інших мов і культур), щоб усвідомлювати власний індивідуальний спосіб оволодіння нерідною мовою і формуватись як особистість, дитина має навчитися будувати свої відносини з людьми, котрі її оточують, і дотримуватись певних правил поведінки в суспільстві.

У контексті докорінної зміни цілей і цінностей вітчизняної і світової освіти: переорієнтації процесу навчання на особистість дитини, його гуманізацію, культуровідповідний і загальнорозвивальний характер актуальності набуває сучасний погляд на сутність провідних психолого-дидактичних завдань початкової шкільної освіти, визначених психологами на основі узагальнення наукових ідей Л. С. Виготського, Д. Б. Ельконіна, В. В. Давидова та їх послідовників. Йдеться про: 1) формування навичок і вмінь навчальної діяльності; 2) формування суб'єкта навчальної діяльності; 3) забезпечення сприятливої соціальної ситуації розвитку дитини.

Методологічним орієнтиром у з'ясуванні цих питань з огляду на багатоаспектний характер мовної освіти, її сутність як цінності, процесу, результату і як системи, що стосовно початкової мовної освіти доведено дослідженнями Н. Д. Гальскової та З. М. Нікітенко, служить передусім опора на принцип неперервності освіти [2; 6].

Урахування вимог суспільства щодо наступності і перспективності кожного ступеня освіти створює передумови для того, щоб здійснення розвитку учня засобами кожного навчального предмета було більш цілісним, цілеспрямованим і відповідно результативнішим.

Мета статті – аналіз провідних психолого-дидактичних завдань навчання іноземної мови молодших школярів у контексті підручникотворення.

Перш ніж розглядати сутність психолого-дидактичних завдань початкової мовної освіти у сфері підручникотворення, виокремимо періоди психічного розвитку дітей дошкільного і шкільного (початкова і основна школа) віку і стисло зазначимо їх особливості. Звернемося до вікової психології і покладемо в основу цієї періодизації, слідом за Д. Б. Ельконіном та О. М. Леонтьєвим, такі психологічні категорії, як «провідний тип діяльності» і «психічні новоутворення індивіда».

Методологічна цінність цих категорій зумовлена тим, що саме *провідна діяльність* та її продукт – психічні новоутворення визначають своєрідність та якісну специфіку розвитку в певному віці. Як зазначає О. М. Леонтьєв: «Провідна діяльність – це така діяльність, розвиток якої зумовлює найголовніші зміни в психічних процесах і психологічних особливостях дитини на даній стадії її розвитку» [3, с. 186]. Отже, провідна діяльність підготовлює перехід дитини на новий, вищий шабель її розвитку. Тому при визначенні провідних видів діяльності важливо аналізувати і доводити, чому цей тип діяльності є провідним і якою є соціальна ситуація розвитку у даному віковому періоді, інакше кажучи, якою є система відносин, в яку дитина

вступає у суспільстві, як вона орієнтується в них (зокрема, як встановлює відносини з ровесниками). Передусім відносини кооперації з ними (які, на думку Ж. Піаже, є найбільш сприятливими для оволодіння дитиною нормами поведінки і мислення), яку роль у соціалізації дитини відіграє дорослий.

Враховуючи вище зазначене, окреслимо з орієнтацією на принцип наступності освіти психологічні особливості дошкільного (передшкільного), молодшого і середнього шкільного вікових періодів.

Узагальнення даних досліджень Л. І. Божовіч, Л. А. Венгера, В. В. Давидова, Д. Б. Ельконіна, І. О. Зимньої, М. І. Лісіної та інших послідовників наукової школи Л. С. Виготського дозволяє стисло зазначити наступні характеристики цих періодів як вихідних визначників, що передусім мають бути взяті до уваги при розробці концепції підручника / НМК.

Дошкільний період. Провідним типом діяльності є сюжетно-рольова гра дошкільника. У процесі здійснення ігрової діяльності у дитини починає розвиватись довільність дій, їх регуляція етичними нормами.

Молодший шкільний вік. Провідним типом діяльності стає навчальна діяльність, оскільки саме у цьому віці дитина починає засвоювати науку і культуру, які накопичені людством упродовж його історії і закріплені в різних формах суспільної свідомості. З ними, як зазначають психологи, неможливо діяти як з матеріальними предметами в ході ігрової діяльності. Знання абстрактні і теоретичні, з ними потрібно навчитися діяти [7, с. 340]. Тому оволодіння знаннями детермінує появу основних психологічних новоутворень цього віку: внутрішній план дій, їх довільність, усвідомлення всіх психічних процесів, їх інтелектуалізація, усвідомлення власних змін (рефлексія), виникнення внаслідок формування навчальної діяльності нової системи соціальних відносин; дотримання правил поведінки, режиму шкільного життя, розширення сфери соціальних контактів з однокласниками, учителями, іншими дорослими.

Підлітковий вік характеризується тим, що навчальна діяльність позбавляється своєї провідної ролі і стає компонентом іншого типу діяльності – особистісного спілкування підлітків у колективі. А ця діяльність вимагає забезпечення умов для самоствердження підлітка в ході спілкування, реалізації в процесі комунікації норм і взаємовідносин дорослих, наслідком чого і стає центральне новоутворення цього періоду – почуття дорослості.

Як бачимо, молодший шкільний вік є особливим періодом розвитку дитини, коли вона залучається до цілеспрямованого вироблення нового, теоретичного ставлення до дійсності, що відбувається в процесі навчання [1]. Перефразуючи О. Я. Савченко, можемо говорити, що цілеспрямована, взаємопов'язана діяльність вчителя та учнів (викладання – учіння), діяльність, яка відрізняється планомірним і системним характером, виявляється у конкретних результатах засвоєння [11].

Одним з основних результатів цієї діяльності в ході успішного засвоєння молодшим школярем предметної галузі «Іноземна мова» має стати набуття ним умінь вчитися, тобто умінь навчальної діяльності, оволодіння якими формує здатність учня як суб'єкта цієї діяльності до саморозвитку і самовдосконалення шляхом свідомого та активного оволодіння новим соціальним досвідом.

Ось чому в концепції розвивальної іншомовної освіти у початковій школі, представленій у дисертації З. М. Нікітенко, особлива увага приділяється вирішенню наступних завдань: 1) забезпечити орієнтацію учнів у навчальній діяльності (що передбачає усвідомлення її цільової спрямованості, ціннісно-смыслових і операціональних характеристик); 2) формування умінь вчитися; 3) здатність до самостійної роботи над мовою; 4) здатність до саморозвитку і самовдосконалення; 5) здатність до соціальної взаємодії, до співпраці з ровесниками і дорослими [6].

Вихідним орієнтиром для реалізації цих завдань має бути мета навчання іноземної мови у початковій школі, яка є інтегративною за своєю суттю. Вона полягає у формуванні елементарної іншомовної комунікативної компетенції в основних видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, говорінні, читанні й письмі. На кінець четвертого класу молодші школярі мають оволодіти іноземною мовою на рівні елементарного користувача, в термінології

експертів Ради Європи з мовної освіти. Для учнів загальноосвітніх навчальних закладів це має бути рівень А1, а для учнів спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов – рівень А2 [5]. При цьому, з огляду на фундаментальність початкової освіти, її роль в оволодінні дітьми основами навчальної діяльності, організація процесу формування навичок та вмій іншомовної мовленнєвої діяльності покликана забезпечити і вирішення провідних психолого-дидактичних завдань початкової школи, а саме: формувати навчальну діяльність та її суб'єкта, створювати ситуацію соціального розвитку дитини, яка розпочинає шкільне життя.

Вирішення цих завдань згідно з принципами діяльнісної теорії учіння, покладеними в основу системи розвивального навчання Д. Б. Ельконіна – В. В. Давидова, є можливим за умов дотримання наступних вимог:

- розвиток у молодшого школяра довільності й усвідомлення всіх психічних процесів, формування інтелектуальних операцій (аналіз, синтез, міркування, зіставлення), а також здатності до саморегуляції власної діяльності шляхом її рефлексії;
- наукова обґрунтованість змісту навчання з урахуванням психологічних новоутворень дітей молодшого шкільного віку, його градуйоване подання з поступовим підключенням свідомих способів засвоєння на основі доступності у формуванні змістового компонента навчальної діяльності та посиленості вправління;
- забезпечення необхідного підґрунтя для гнучкого і плавного переходу молодших учнів до вивчення відповідного предмета (у даному разі – іноземної мови) в основній школі.

Разом з тим аналіз вітчизняних програм з іноземних мов 2005 і 2011 років, доповнений ознайомленням з авторськими концепціями, покладеними в основу чинних підручників з іноземних мов для початкової школи, свідчить про недостатнє врахування авторами цих матеріалів (нормативних, навчальних) функціональних і вікових особливостей молодших школярів, чий навчальний і соціальний досвід набувається в інформаційно розвиненому багатомовному та полікультурному суспільстві.

Наслідком цього чинника ми вважаємо появу деяких тенденцій початкової іншомовної освіти, з якими, поділяючи позицію творчих учителів [9], важко погодитись. Ідеться про наступне:

- надання переваги інтуїтивним, наслідувальним способам оволодіння фонетичним, лексичним, граматичним іншомовним матеріалом, що є методично виправданим лише в першому класі, в якому можливості активного впливу на психічний розвиток першокласника, становлення у нього процесів довільності та усвідомлення всіх психічних процесів, їх інтелектуалізацію суттєво обмежують організаційними факторами: лімітом навчального часу (одне заняття в тиждень) і відсутністю у більшості випадків поділу класу на навчальні групи;
- обмежена кількість або відсутність вправ, що готують дітей до самонавчання та рефлексії власної діяльності;
- недостатнє врахування можливостей комунікативного розвитку молодших школярів у рідній мові, зокрема, впливу цього розвитку на формування металінгвістичних здібностей учнів, наявність яких допомагає їм гнучко і на абстрактному рівні засвоювати нову мову, помічати її відмінності від явищ рідної мови, свідомо оперувати нею;
- намагання від початку закрити канал рідної мови, що звужує можливості організації усвідомленого засвоєння нової мови і культури;
- наявність некритичного копіювання щодо цього особливостей побудови оригінальних підручників/НМК, які, незважаючи на свої переваги (автентичність текстотеки і мови, комунікативна цінність вправ), є монокультурними за своїм характером і не розраховані належною мірою на навчання іноземної мови за межами природного мовного середовища;
- недотримання певною мірою наступності при розподілі навчального матеріалу початкової школи (де він необґрунтовано спрощений [5], чого не спостерігається в російських програмах [8]) та основної школи, що спричиняє певні труднощі при навчанні дітей іноземної мови в п'ятому класі;
- брак переконливих стимулів (з огляду на зазначені вище чинники) до професійного самовдосконалення і творчої самореалізації вчителя-предметника, оскільки навчання іноземної мови на інтуїтивній, наслідувальній основі не вимагає такого рівня психолого-дидактичної та

методичної підготовки, якої потребує залучення свідомих способів організації навчального процесу на початку вивчення мови.

Вищевказані фактори позначаються на особливості цілепокладання, а також на технологіях, що увійшли в навчальний процес як інструмент реалізації сучасної освітньої парадигми і мають відзначатися такими характеристиками, як результативність (високий рівень досягнення поставленої навчальної мети кожним учнем), економічність (за одиницю часу засвоюється великий обсяг навчального матеріалу за найменшою витратою зусиль на оволодіння матеріалом), ергономічність (навчання відбувається в обстановці співпраці, позитивного емоційного мікроклімату, за відсутністю перевантаження і перевтоми) та висока вмотивованість у вивченні предмета. Йдеться передусім про метод проектів, мовний портфель, лінгводидактичне тестування, тобто про такі технології, запровадження яких передбачає саморозвиток молодших учнів шляхом активізації процесів мислення, рефлексії, здатності бачити мету своєї навчальної діяльності і діяти відповідно до поставленої мети, контролювати власні дії та дії інших учнів.

Вирішення цих завдань засобами НМК вимагає насамперед уточнення базового поняття «навчальна діяльність».

Аналіз даних психології і методики навчання іноземних мов у школі дозволяє розуміти під навчальною діяльністю таку діяльність суб'єкта (школяра), яка спрямована на оволодіння ним узагальненими способами навчальних дій і на його саморозвиток у процесі вирішення поставлених учителем (або сформульованих підручником) навчальних завдань на основі зовнішнього контролю та оцінки, що переходять у самоконтроль і самооцінку учнем своїх навчальних досягнень (І. О. Зимня, І. Л. Бім, М. З. Біболетова, З. М. Нікітенко, С. В. Роман, Л. В. Садова).

Відповідно до зазначеної сутності структуру навчальної діяльності учня становлять наступні компоненти: 1) мотивація, 2) навчальне завдання, 3) навчальні дії, 4) контроль (самоконтроль), 5) оцінка / самооцінка навчальної діяльності.

Розглянемо стисло їх зміст.

Мотивація – це система спонукальних причин: потреб, мотивів, почуттів, бажань, інтересів й ін. Це те, що стимулює, спонукає людину до здійснення певної дії, яка входить до складу діяльності, котра визначається цією мотивацією. Завдання вчителя – створювати умови для стимуляції і формування позитивних мотивів навчальної діяльності: зовнішніх і внутрішніх.

З цією метою учитель покликаний виявити передусім ставлення дітей до оволодіння іноземною мовою і посилити доступними для дітей засобами загальноосвітній аспект її викладання. В учнів має бути сформовано розуміння особистісного значення цього предмета для кожної освіченої людини, його важливості для життя в сучасному багатомовному, полікультурному та інформаційно розвиненому суспільстві. Дітям треба допомогти усвідомити суспільну значущість іноземної мови як засобу міжнародного спілкування і заохочувати та підтримувати засобами гуманного спілкування вольові та розумові зусилля молодших учнів.

Як зазначають дидакти і методисти, навчальна діяльність молодшого школяра полівмотивована [10; 11], тому навчальний процес з іноземної мови у початковій школі має бути побудований з урахуванням сутності різних видів внутрішньої (тобто процесуальної) мотивації, як-от: пізнавальної (лінгвопізнавальної), ігрової, комунікативної, соціокультурної, естетичної, мотивації, породжуваної усвідомленням прогресу в оволодінні іноземною мовою. Важливе значення у цьому процесі набуває якість вирішення навчальних задач.

Як відомо, завдання – це мета, представлена в конкретних умовах свого досягнення. Вирішення її є пошуком суб'єкта тієї дії, за допомогою якої можна перетворити умови завдання, щоб досягти поставленої мети.

Стосовно формування навчальної діяльності під завданням у віковій психології розуміють те, що учень повинен засвоїти в певних ситуаціях в ході виконання завдань. Вирішення конкретного завдання передбачає наявність наступних етапів: 1) розуміння завдання, сформульованого учителем або поданого у підручнику; 2) прийняття завдання, поставленого вчителем / підручником; 3) процес вирішення завдання, успішність якого значною мірою зумовлена: а) бажанням учня щодо досягнення поставленої мети, б) характером

формулювання завдання. За даними досліджень психологів і дидактів, створення навчальної проблемної ситуації становить вихідну передумову і форму пред'явлення учню навчального завдання. Але прийняття завдання залежить від того, в якій формі воно подано: імперативній / доброзичливій, неімперативній (Ш. О. Амонашвілі, Б. Г. Ананьєв, Л. І. Божович, І. О. Зимня, Г. С. Костюк, О. Я. Савченко та ін.).

Отже навчальне завдання – це основна одиниця навчальної діяльності. При цьому навчальна діяльність як специфічна відтворювальна і провідна діяльність у молодшому шкільному віці, згідно з дослідженнями Д. Б. Ельконіна і його послідовників (І. О. Зимня, В. В. Давидов, А. К. Маркова, Л. П. Обухова), спрямована не стільки на результат (як це, наприклад, є в ігровій або трудовій діяльності), скільки на виокремлення способу його досягнення. Ці способи становлять важливі знаряддя самостійної розумової діяльності дитини. Саме за якістю навчальних дій, якими володіє молодший учень, і можна діагностувати сформованість у нього навчальної діяльності.

Навчальна дія – це зміни навчального матеріалу, необхідні для його засвоєння учнем, це те, що учень повинен зробити, щоб виявити властивості того предмета, який він вивчає. При цьому розрізняють предметні навчальні дії, зміст яких зумовлений специфікою предмета, що вивчається, і універсальні навчальні дії, які мають надпредметний чи метапредметний характер.

В оволодіння іноземною мовою навчальними предметними діями є дії з мовним матеріалом і власне комунікативні дії. Комунікативні дії співвідносяться з комунікативними завданнями і становлять форму їх вирішення. Навчально-предметними є також аспектні дії (лексичні, граматичні, фонетичні, орфографічні) безпосередньо з матеріалом, що вивчається. Ці дії: 1) оформлення думки; 2) використання мовних засобів або оперування ними. В першій групі розрізняють: а) дії зовнішнього оформлення, тобто вимови звуків, інтонування, і б) внутрішнього структурного оформлення думки (лексичного, логіко-граматичного), що базується на оволодінні синтаксичними і морфологічними правилами.

Зазначені дії оформлення та оперування мають бути доведені до певного рівня досконалості, тобто до навички, що має забезпечити спрямованість уваги учня в процесі мовленнєвої діяльності тільки на зміст висловлювань.

Разом з тим, за даними провідних сучасних психологів, особлива увага в початковій школі має приділятися і формуванню універсальних навчальних дій.

Ось чому найважливішим завданням розвивальної іншомовної освіти в початковій школі, згідно з дослідженнями З. М. Нікітенко [6], є формування універсальних (метапредметних) дій, що забезпечують молодшим школярам, які засвоюють іноземну мову, уміння вчитися, здатність до самостійної роботи над мовою, до саморозвитку і самовдосконалення. Таким чином, формування універсальних навчальних дій, як це доведено дослідженнями З. М. Нікітенко, пов'язано з формуванням основних компонентів навчальної діяльності, як-от: 1) мотиви (ігрові, пізнавальні, навчальні); 2) навчальна мета; 3) навчальне завдання; 4) навчальні дії та операції, пов'язані з їх реалізацією (орієнтування, перебудова матеріалу, контроль і оцінка).

Дія контролю – це вказівка на те, чи правильно учень діє відповідно до наведеного зразка-еталона. Адже саме контроль, на думку Д. Б. Ельконіна [14], характеризує всю навчальну діяльність як керований дитиною довільний процес. У процесі становлення навчальної діяльності дитина здійснює перехід від зовнішнього контролю з боку дорослого до самоконтролю, який передбачає такі контрольні дії: 1) прогнозований контроль (до початку роботи), 2) початковий контроль (в ході роботи), 3) підсумковий контроль (після завершення роботи). Отже, довільність навчальної діяльності визначається наявністю не стільки наміру учня щось зробити, а також його бажанням учитися, скільки переважно контролем за виконанням дій відповідно до зразка.

Такими є провідні психолого-дидактичні завдання початкової іншомовної освіти. А відтак, орієнтуючись на їх сутність, сучасний підручник іноземної мови для молодших учнів покликаний реалізувати своє двоєдине призначення: по-перше, служити носієм нового змісту навчання іноземної мови дітей молодшого шкільного віку; по-друге, бути ефективним засобом реалізації освітньої тактики вчителя та учнів, у даному разі щодо досліджуваної теми –

освітньої тактики формування культури учіння як результату цілеспрямованих та взаємопов'язаних дій учителя й учнів на матеріалі відповідного підручника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андриевская В. В. О психологических основах преподавания иностранного языка в 4 классе общеобразовательной школы / В. В. Андриевская // Иностранные языки в школе. – 1981. – № 4. – С. 50–53.
2. Гальскова Н. Д. Теоретические основы образовательной политики в области подготовки учащихся по иностранным языкам: система школьного образования: дис. ... д-ра пед. наук / Н. Д. Гальскова. – М., 1999. – 477 с.
3. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: В 2-х т. / А. Н. Леонтьев – М.: Педагогика, 1983. – Т. 1. – 392 с.
4. Методичні рекомендації щодо вивчення іноземних мов у 2012–2013 навчальному році // Іноземні мови в сучасній школі. – 2012. – № 4. – С. 2–8.
5. Навчальні програми для 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл (за новим державним стандартом початкової загальної освіти // Іноземні мови в сучасній школі. – 2012. – № 4. – С. 9–12.
6. Никитенко З. Н. Теория и технология развивающего иноязычного образования в начальной школе: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / З. Н. Никитенко. – Нижний Новгород, 2011. – 45 с.
7. Обухова Л. Ф. Возрастная психология: учебник для вузов / Л. Ф. Обухова. – М.: Высшее образование; МГППУ, 2006. – 460 с.
8. Примерные программы начального общего образования. В 2 ч. Ч. 2. (Стандарты второго поколения). – М.: Просвещение, 2009. – 232 с.
9. Резнік Л. С. Аналіз теоретичних засад серії НМК з англійської мови для початкової школи / Л. С. Резнік // Іноземні мови. – 2010. – № 1. – С. 36–42.
10. Роман С. В. Методика навчання англійської мови у початковій школі: навч. посібник / С. В. Роман. – К.: Ленвіт, 2009. – 216 с.
11. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів / О. Я. Савченко. – К.: Генеза, 2002. – 368 с.
12. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський – К.: Рад. школа, 1985. – 189 с.
13. Штайнер Р. Методика обучения и предпосылки воспитания / Р. Штайнер. - М.: Персифаль, 1994. – 80 с.
14. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин. - М.: Педагогика, 1989. - 560 с.
15. Philips S. Young Learners / S. Philips– Oxford: Oxford University Press, 1997. – 184 p.